

ȘTEFAN VIȘOVAN

Note de antroponimie istorică maramureșeană

Sistemul antroponimic actual al Maramureșului este rezultatul unei evoluții îndelungate, caracterizate prin acumulări de elemente alogene, care s-au suprapus peste staturile proprii, străvechi, specific românești, unele moștenite chiar de la daci. Este în afara oricărei îndoieli faptul că numele constituie o părțică însemnată din tradiția și istoria unei țări și că ele pot oferi informații prețioase despre cultura și modul de viață al înaintașilor.

Cea mai veche sursă de care dispunem, până la ora aceasta, pentru antroponimia maramureșeană veche o reprezintă lucrarea lui Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, apărută la Sighetul Marmăției în anul 1900. În cele ce urmează, bazându-ne pe această lucrare, vom formula câteva considerații pe marginea numelor de persoane întâlnite în actele maramureșene aparținând secolului al XIV-lea. Se impune din capul locului observația că cele 69 de diplome, care se referă la perioada cuprinsă între 6 ianuarie 1300 și 2 septembrie 1398, conțin un număr relativ mare de antroponime, care vizează cu precădere nobilii și persoanele importante ale ținutului: demnitari, clerici, oficiali ai administrației etc. Dacă pentru Moldova și Țara Românească numele de persoane din perioada veche sunt consemnate mai ales în acte redactate în limba slavonă, pentru Maramureș acestea se regăsesc în documente elaborate în limba latină de către diferite structuri administrative cofesionale sau laice (Conventul din Alba Iulia al Eremitilor Sfântului Augustin, Capitlul din Agria, precum și o serie de departamente ale cancelariei regale aflate în diferite centre ale comitatului sau ale Ungariei: Vișegrad, Lelesz, Bistrița, Buda, Sighet, Oradea, Târnăvia, Zolyom-Lipce, Szilvásvárad, Zöllös, Timișoara etc.). Există și un act eliberat de patriarhia din Constantinopol, prin care patriarhul Antoniu "primește și binecuvântă darul făcut prin Baliță Vodă și Drag Meșter mănăstirii din Maramureș fondate în numele Sfântului Arhanghel Mihail" (p.109).

Toate antroponimele existente în *Diplomele maramureșene* sunt redată într-o grafie latină îngrijită, influențată uneori de elemente maghiare. Forma literară, oficială, nu ne permite să facem observații pertinente referitoare la pronunțare sau la aspectul fonetic sub care circulau numele respective în mediul românesc al Maramureșului secolului al XIV-lea.

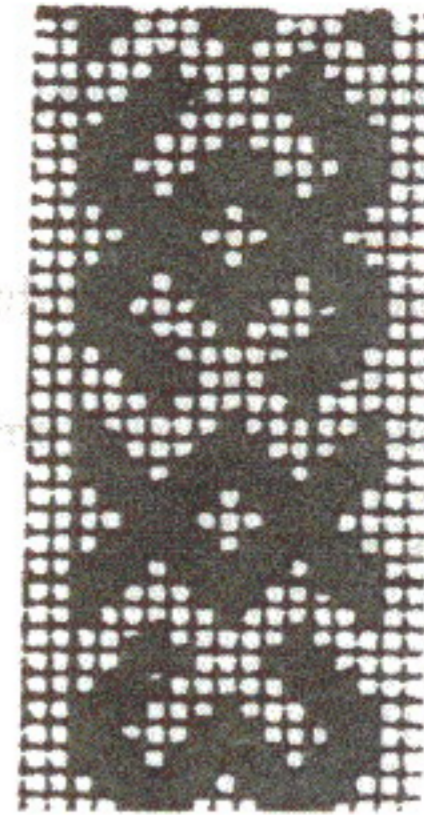
Densitatea de antroponime în actele oficiale incluse în corpul lucrării este relativ ridicată, lucru explicabil, întâi de toate, prin însăși destinația acestor documente, ele fiind, aproape în exclusivitate, acte de împroprietărire, hotărnicii, dispoziții de punere în posesie, confirmări de proprietari etc. În cele 69 de diplome am identificat peste o sută de antroponime cu aproximativ patru sute de apariții. O bună parte dintre ele au atât calitatea de nume de bază, cât și pe cea de referent antroponimic, adică însoțesc un prenume asigurând individualizarea fără echivoc a persoanei.

Cel mai des întâlnit nume de persoană este *Ioan* (în varianta latină *Iohannes*), care apare în *Diplome maramureșene* de 44 de ori. Îi urmează *Dragoș* cu 20 de apariții, *Ștefan* (19), *Balc* (19), *Drag* (16), *Nicolae* (16), *Stanislav* (15), *Jula* (*Giulea* – 15), *Petru* (12), *Stan* (10), *Iuga* (10), *Ladislau* (9), *Crăciun* (8), *Gheorghe* (*Georgius* – 8) etc.

Urmărind modul în care apar antroponimele în documentele emise de diferite instanțe administrative putem reconstitui, în linii mari, configurația și felul în care funcționa sistemul de denotație personală în Maramureșul anilor 1300 – 1400, în rândul nobililor sau al magistraților. Țăranii simpli, iobagii, nu sunt nominalizați în textul niciunui document.

Structurile antroponimice de identificare, așa cum apar în documentele vremii, redau specificul unui stadiu în care în Maramureș numele de familie nu erau încă

*Sluga
Nu te face gazdă niciodată.*

Ziua plouă, noaptea ninge,
Nimeni nu o poate stinge
Făr' inima mé când plânge
Tot sara și dimineața
Până mi se schimbă fața.
Fața mi s-o ponosit
Dacă maica mi-o murit,
De-ar si tata cât de bun
Tot lasă pruncii pe drum,
De-ar si maica cât de rea
Strânge pruncii lângă ea.

Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

1760.

Cui i cântă cucu sara
Supărat-îi tăta vara
Că și mie mi-o cântat,
Tăta vara-s supărat.
Cui i cântă dimineața
Îi supărat p-a lui viața,
Supărat și bănuit
Că-s dint-altu sat zinit:
Nici am mamă, nici am tată,
Gândești c-am căzut din ptiatră,
Nici am frați, nici am surori,
Gândești c-am căzut din nori,
Nici am frați, nici surorele,
Gândești c-am căzut din stele.
Singurel îs ca cucu
Că m-o-nstrăinat doru,
Singurel ca cucu-n frunză,
Doru de la-a mé măicuță.

Colecția ION VANCEA, Vadu Izei
De la Ileana Grigor, 52 ani, 1978.

1761.

Mamă, două fete ai,
La străini să nu le dai
Că bugăt m-ai dat pe mine
Și mă ceartă orișicine:
Că mă ceartă soacră-mea
Că nu-s harnică ca ea
Și mă tot ceartă socru
Că nu știu-aprinde focu
Și mă ceartă ș-o cumnată
Că m-ai dat fată săracă
Și mă ceartă ș-o vecină
Că nu-s ca ie gospodină.

Că-aşa-i viața la străini
 Ca desculț pân mărăcini
 Că străinu-i ca și stinu
 Și amar ca și pelinu:
 Când gândești că te umbré
 Mai tare de dogoré,
 Când gândești că te-a umbri
 Mai tare te-a dogori.
 Colecția ION VANCEA, Sârbi.
 De la Ion Lupu, 72 ani, 1976.

1762.

Măicuță, când m-ai făcut
 Mai bine-ai vut face doi
 Și pe mine pe gunoi,
 Mai bine-ai vut face tri
 Și pe mine nicări.
 M-ai făcut de-amar și chin,
 M-ai dat slugă la străin.
 Cum îi, Doamne, la streini
 Ca desculț pân mărăcini:
 De le-ai da pită cu mniere
 Nu le-ai făcut pe plăcere,
 De-ai lucra ziua din zori
 Tăt ar zice că n-ai spor,
 Vai, mâncatu-s de streini
 Ca iarba de boi bătrâni.
 Colecția ION VANCEA, Hoteni.
 De la Gheorghe Hotea, 46 ani, 1978.

1763.

Inimucă cu durere
 Jăluie-te câtă stele
 Că n-ai frați, n-ai surorele -
 Gândești c-ai pticat din ele.
 Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
 De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

1764.

Lasă, maică, si-ț-a dor
 Să-mi vezi urma pân ocol
 Călcată de-a meu picior.
 Eu de-aicea duce-m-oi
 Ca roua de pe trifoi,
 N-a ști nime că m-am dus
 Numa m-or vedé că nu-s.
 Mămucă, când oi pleca
 Duminecă ț-oi lăsa
 Tri lăcrămioare pe masă,
 Murele pe după casă.
 Când murele s-or uscat,
 Lacrămile or secăt
 I vedé că nu-s în sat
 Și oriunde mi-i căta
 Altu nu mi-i mai afla.
 Colecția DUMITRU IUGA, Săliște de Sus.
 De la Anuța Iuga, 40 ani, 1979.

1765.

Când eram la mama mé
 Eram pui de rânduné

încetățenite, individualizarea membrilor comunității nobiliare făcându-se pe baza numelui de botez susținut de diferite elemente cu rol de precizare. Acești referenți antroponimici sunt, de obicei, numele tatălui (mai rar al bunicului), demnitatea deținută în ierarhia socială, numele localității de domiciliu sau al moșiei stăpânite. Redăm, în cele ce urmează, principalele modele antroponimice de individualizare, surprinse în *Diplomele maramureșene*.

1.- Există personalități pentru a căror identificare este suficientă precizarea numelui și a demnității deținute în momentul elaborării documentului sau în urmă cu o oarecare perioadă. Este formula sub care apar în actele vremii voievozii: *Bogdan quondam woyvoda Maramorisio* (Bogdan odinioară voievod al Maramureșului), *Balc woyvoda comes nostrus Maramorosiensis* (Balc voievodul, comitele nostru de Maramureș), *Balk woyvoda de Zathmariensis et Maramorosiensis* (Balc, voievod de Sătmar și Maramureș), *Magnifici viri Balk et Drag woyvoda comes de Maramorosiensis* (Bărbații magnifici Balc și Drag, voievodul și comitele de Maramureș).

2.- Numele de botez al titularului actului este raportat la numele tatălui și la demnitatea pe care o are (o avea) acesta: *Magistri Balk, Drag et Iohannes, filii condam Saaz woyvodae* (Magistrii Balk, Drag și Ioan, fiii fostului voievod Sas), *Balk filius Zaaz woyvoda nostrus Maramorosiensis* (Balc fiul lui Sas voievodul nostru de Maramureș); *Iohannes filius Igae woyvodae Olacorum de Maramorisio* (Ioan, fiul lui Iuga voievodul românilor din Maramureș). Este evident că tații acestor nobili erau persoane bine cunoscute, cu identitate marcantă la nivelul comitatului – foști sau actuali voievozi, comiți sau nobili de vază: *Nicolaus et Valentini, filii Karachini Olaci* (Nicolae și Valentin fiii lui Crăciun Românu), *Dragus filius Gyula Olaci* (Dragoș, fiul lui Giulea Românu) etc.

3.- Alteori numele nobilului este secondat de cel al localității stăpânite sau de cel al moșiei: *Bank de Sarwasow* (Banc de Sarasău), *Karachumus de Bylke* (Crăciun de Bilka), *Bylk nobilus de Farkarev* (Balc, nobil de Vadul Lupului), *Kende de Weresmarth* (Câdea de Verișmort).

4.- Sunt situații în care numele celui vizat de document este raportat atât la numele tatălui său, cât și la moșia deținută de acesta sau la localitatea de reședință: *Balk filius Zolon Olachus de Nyres* (Balc fiul lui Solon (Solomon ?) Românu din Nireș), *Kozta, filius Dragus de Gyulafalwa* (Costea, fiul lui Dragoș de Giulești), *Dragomer filius Ivanchok de Waralya* (Dragomer, fiul lui Ivanciuc de Varalia).

5.- Uneori, în scopul unei identificări exacte, se atrage în șirul denominativ și numele bunicului: *Kusta filius Gyula, filius Dragus* (Costea, fiul lui Giulea, fiul lui Dragoș).

6.- Nu de puține ori elementul de raportare este numele fratelui mai mare sau mai bine plasat social. Se pare chiar că în practica administrativă a vremii era încetățenită raportarea la numele fratelui mai mare, evidențiindu-se astfel prioritatea întâiului născut: *Drag et Iohannes fratri uterini Balk woyevoda* (Drag și Ioan, frați ai voievodului Balc), *Georgius frater Stanislaus* (George fratele lui Stanislav), *Stan frater Erdew* (Stan fratele lui Codrea).

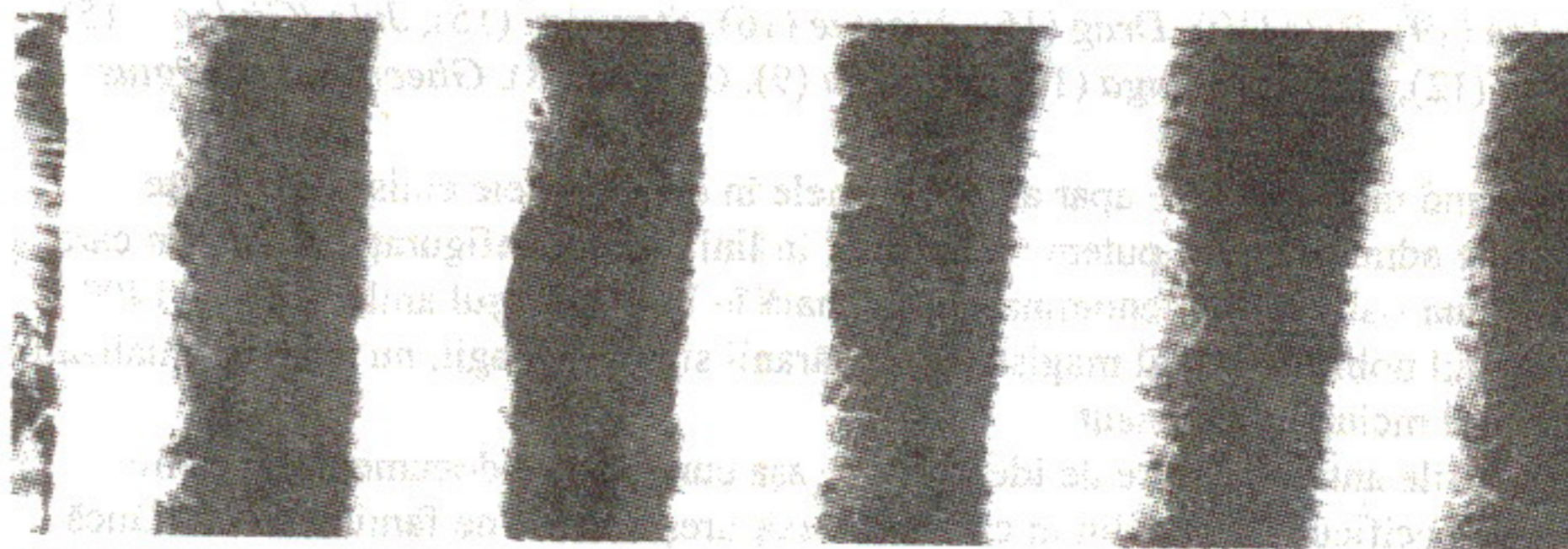

Foto: Cristian Tureanu - Cergă din Săpânța, 2002

Până moare un om beteag,
 Mor nouăzecișinouă de sănătoși.

Diplomele maramureșene consemnează și forme paralele ale prenumelor : *Johannes – Ioan*, aceasta ultimă variantă fiind specific românească, neatinsă de transpunerea oficială latinească sau maghiară. Am identificat și situații în care al doilea element al structurii antroponimice are un mod de funcționare care-l apropie de numele de familie de azi : *Ioan dictus Korda* (Ioan zis Codrea), *Stan dictus Feyer* (*Stan zis Albu*). Este aici o distanță foarte mică până la numele de familie actuale : *Codrea, Feier (Albu)*. Un fenomen asemănător apare în structura *Mirislav Pop*, notată și *Mirislav pop*, ceea ce ne face să presupunem că apelativul *pop(ă)* era deja pe cale să devină element stabil al sintagmei antroponimice. Confer în acest sens și structura antroponimică *Ladislaus filius Dragus de Gyulafalwa, filius Pop* (Vladislav, fiul lui Dragoș de Giulești, fiul lui Pop). Același lucru se petrece și cu substantivul *român* (olachus), care apare frecvent în *Diplomele maramureșene* însoțind prenumele nobililor : *Ioan Olahus, Karachun Olahus*. Antroponimul *Wanchuk* din structura *Wanchuk filius Farkstan* poate fi interpretat ca prototipul numelui de familie Ivanciuc. *Farkstan* este o formație antroponimică hibridă, rezultată din contopirea lui *Farkas (Lupul)* și *Stan*. Se impune în cazul acesta, ca și în acel al lui *Stan dictus Fejer*, observația că avem de-a face cu o traducere în maghiară a antroponimelor românești *Albu* și respectiv *Lupu*.

În actele aparținătoare secolului al XIV-lea, cuprinse în *Diplomele maramureșene* apar doar patru antroponime feminine: *Baba, Margareta, Scora* și *Stana*. Acesta este un reflex al faptului că moșiile se moșteneau de descendenții de linie bărbătească, femeile fiind foarte rar împroprietărite în perioada amintită. Prima excepție față de această regulă este reprezentată de declarația nobililor Șandor, Mihail, Alexandru și Nicolae, fiii lui Ștefan și nepoții voievodului Iuga, prin care cedează, din moștenirea părintească, satele Vișeu de Jos, Vișeu de Sus, Botiza și satul lui Dan (villa Dan – probabil Dăneștii de lângă Căvnic) surorilor lor *Scora, Baba* și *Margareta*, aceasta din urmă fiind soția magistrului Petru, notar de Baia Sprie (notarius civium Medy Montis). Cea de-a doua situație este legată de acceptul reginei Maria ca în cazul în care nobilul Costea, fiul lui Dragoș din Giulești, se va săvârși din viață fără a avea urmași, averea sa să treacă în posesia surorii sale, *nobila doamnă Stana*.

Interpretând datele antroponimice conținute de *Diplomele maramureșene*, putem afirma că în secolul al XIV-lea în comunitățile nobiliare rurale din Maramureșul istoric funcționa un sistem de denotație personală bine încheiat, care făcea față cerințelor impuse de o identificare corectă și rapidă a indivizilor. Acest sistem a fost preluat de funcționarii din administrația comitatului și de cei din centrele administrative de pe teritoriul Ungariei, accedând chiar în documentele emise de cancelaria regală. Vedem în aceasta o confirmare a viabilității și eficacității sistemului, căruia i se conferea astfel o cvasirecunoaștere oficială, în condițiile în care până la impunerea celui bipartit, constituit din numele de familie ca element de constanță și din prenume ca element variabil, vor mai trece câteva secole bune. Până atunci identificarea va fi asigurată de numele de botez pus în corelație cu cel al tatălui sau al bunicului, la care, în funcție de presiunea elementelor cauzatoare de confuzii și echivocuri, se adăugau numele localității, al moșiei sau al demnității deținute în societate. Această modalitate de identificare, perfecționată, firește, funcționează și azi în toate comunitățile rurale, ai căror membri apelează la numele de familie doar în fața autorităților sau atunci când au de întocmit și elaborat documente oficiale.

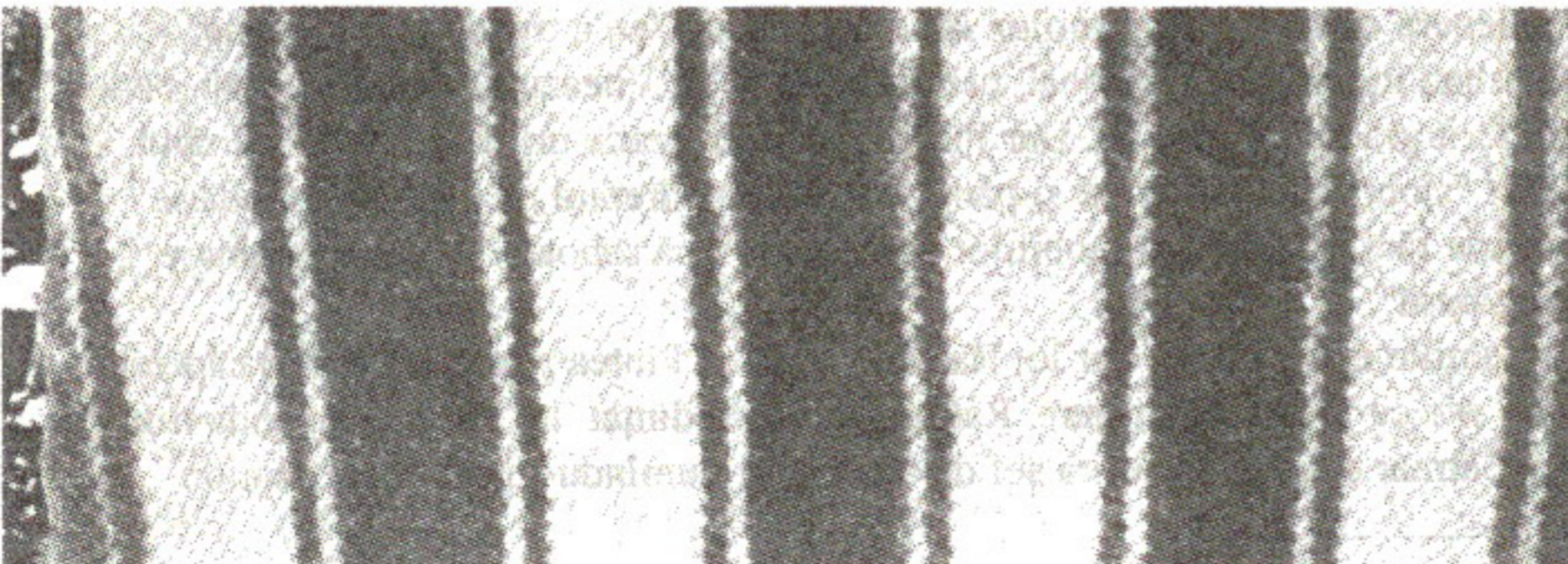

Foto: Cristian Tureanu - Cergă din Săpânța, 2002

Paguba
N-o poți vinde.

Și dragă cui mă vedé;
De când îs la mama lui
Nici îs pasăre, nici pui,
Nici îs dragă nimărui
Câteodată nici lui.

Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus.
De la Anuța Iuga, 40 ani, 1979.

1766.

Până-am fost la mama fată
Fost-am rujă după masă,
Rozmarin verde-n fereastă;
Da' de când m-am măritat
Tăt îs rujă după ușă,
Rozmarin verde-n cenușă.

Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus.
De la Anuța Iuga, 58 ani, 1969

1767.

Urâte, numa urâte,
Mărg la târg, nu te pot vinde,
Zin acasă, te-aș aprinde;
Mărg la târg, ba vinde-te-aș,
Zin acasă, -aprinde-te-aș.

Colecția ION VANCEA, Rona de Jos.
De la Maria Fetico, 36 ani, 1976

1768.

Ia, mamă, urātu vine,
Întide ușile bine,
Întide-le și le-apasă
Și spune că nu-s acasă.

Colecția ION VANCEA, Rona de Jos
De la Maria Fetico, 36 ani, 1976.

1769.

Când m-o făcut maica-n lume
N-o fost ceasurile bune
C-o fost ceasurile rele -
Așe-s și zîlile mele,
Una bună, zece rele.
Din pticior m-o lengănat,
Din gură m-o blăstămat
Să n-am Paști, să n-am Crăciun,
Să le fac îmblând pe drum,
Să n-am Paști, să n-am Rusale,
Să le fac îmblând pe cale.

Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus.
De la Dumitru Iuga, 58 ani, 1968

1770.

Nu știu, Doamne, locu-i rău
Ori fără năroc îs eu,
Nu știu, Doamne, lumea-i ré
Ori așe-i viața mé
Să trăiesc cum oi putea,
Să nu mai am ce mânca.
Azi i miercuri, mâni i joi,
Scot cu caru la gunoi
Să ne gunoia holda,